

УДК 061.22 (477.8)

Ф. М. МЕДВІДЬ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК ГОЛОВА НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 72–77

Розглянуто наукову біографію Михайла Грушевського. Проаналізовано діяльність вченого як Голови Наукового товариства ім. Шевченка.

Загальнослов'янський рух відродження в Європі, початок українського національного руху в Галичині зумовили появу товариств гуманітарного профілю, зокрема, історичного товариства Нестора-Літописця (Київ, 1873), Південно-Західного відділу Російського географічного товариства (Київ, 1873), Товариства історії та старожитностей в Одесі, Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.

Особливе значення для розвитку науки і культури України мало товариство, що об'єднувало у своїх лавах учених гуманітарного та природознавчого профілю, які розгорнули цілий спектр українознавчих досліджень. Товариство виникло у 1873 р. у Львові як літературно-видавнича організація, яка публікувала і розповсюджувала літературні й наукові твори та часописи, всіляко сприяла розвитку української словесності [3, 197–198], коли, за висловом М. Грушевського, “можливість української культури стояла під знаком запитання ..., гурток патріотів закладає фонд для розвитку української літератури і культури”. Головне завдання товариства полягало в тому, щоб об'єднати як наукові сили з усіх українських земель, так і ті, що опинились на чужині.

Появу товариства стимулювали не лише невідрадні обставини для українства в Наддніпрянській Україні (Емський указ від 18 травня 1876 р.), а й за-

гальнослов'янський рух відродження в Європі, зокрема, у Сербії, Чехії, Польщі й Хорватії, і водночас поява низки слов'янських національних товариств і організацій [10; 18; 19].

У Східній Україні ініціатором заснування Товариства ім. Шевченка у Львові був О. Кониський. З поміж фундаторів зі Східної України були В. Антонович, М. Драгоманов, К. Михальчук, П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, у Західній Україні — С. Качала, К. Сушкевич, Д. Гладилевич, О. Огоновський та ін. Засновниками і меценатами товариства були Лизавета Скоропадська-Милорадович та Василь Смиренко, Д. Пильчиков, М. Жученко і 32 жертводавці-галичани, а також товариство “Січ” у Відні [7, 203].

У перші 20 років свого існування Товариство обмежувалося, в основному, завданнями, передбаченими статутом, — “вспомогати розвій руської (малоруської) словесності”, тобто переважно літературною та видавничою діяльністю. Проте засновники Товариства прагнули створити потужний науковий осередок, щоб воно, за задумом О. Кониського, “стало засновником майбутньої українсько-руської академії наук”. З 13 березня 1892 р., коли було схвалено на спеціальних загальних зборах проект нового статуту, Товариство стало називатися Науковим товариством ім. Шевченка (НТШ). Воно набуло чіткої структури і за зразками тогочасних західноєвропейських академій наук складалося з трьох секцій з підсекціями: історико-філософської, філологічної та математично-природописно-лікарської. З 1892 р. почали виходити “Записки НТШ” — основний друкований орган Товариства, редактором якого став з 1895 р. М. Грушевський [13, 16–26], збірники, часописи. Члени товариства обирали дійсних і почесних членів. Поряд з науково-дослідницькою діяльністю НТШ проводило культурно-просвітницьку роботу серед населення. Воно об'єднувало фахівців різних галузей знань, письменників, культурних та державних діячів Західної та Наддніпрянської України, інших держав. Членами й активними діячами НТШ були О. Барвінський, М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк, С. Томашівський. Іноземними членами НТШ обирались А. Ейнштейн, М. Планк, Т. Масарик та ін.

У другій половині XIX – упродовж XX ст. Наукове товариство ім. Шевченка відіграло визначну роль у розвитку наукових знань, видавничій справі українського народу. Основним його завданням було і залишається “плекати та розвивати науку і штуку (мистецтво — *Ф. М.*) в українсько-руській мові, зберігати та збирати пам'ятки старинності і предмети наукові України-Руси [...]. До сеї цілі мають вести: 1. Наукові досліди — а) з фільольогії руської і слов'янської, історії українсько-руського письменства і штуки; б) з історії і археології України-Руси, а також з наук фільольогічних, політичних, економічних і правничих; в) з наук математичних, природничих з географією і лікарських; 2. Відчити, розправи і розмови наукові; 3. З'їзди учених, літералів і артистів; 4. Видання наукових Записок товариства і інших творів наукових...” [20, спр. 3, арк. 1].

Михайло Грушевський (1866–1934) — народився у м. Холм (нині Польща). Вищу освіту здобув у Київському університеті св. Володимира на історико-філологічному факультеті. Наставником його був відомий український

історик, професор Володимир Антонович. Під його керівництвом М. Грушевський сформувався як історик, що дуже ґрунтовно відносився до документів, джерел і сприймав народ як творця історії. На третьому курсі М. Грушевський розпочав роботу над першою великою працею “Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV ст.”, яка у 1891 р. була надрукована. За цю роботу із глибоким аналізом джерел, історичних концепцій молодий вчений був нагороджений Вченою радою університету св. Володимира золотою медаллю.

Як зрілий історик М. Грушевський виступає як творець новітньої схеми політичної історії України без традиційних підходів московської династичної генеалогії М. Карамзіна, В. Соловйова, В. Ключевського та інших відомих російських істориків [11, 159]. Його перу належать понад 2 тисячі наукових, науково-популярних, публіцистичних праць з історії, соціології, літератури, етнографії, фольклору. Найвідоміші з них: “Громадівський рух на Україні-Русі в 13 ст.” (1891), “Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава Мудрого до кінця 14 ст.” (1891), “Розвідки і матеріали до історії України-Русі. Т. I–IV” (1895–1902), “Джерела до історії України-Русі. Т. I–II” (1895–1897), “Історія України-Русі. Т. I–X” (1898–1937), “Нарис історії українського народу” (1904), “Звичайна схема “руської” історії і справа раціонального укладу історії східного слов’янства” (1904), “З біжучої хвили” (1906), “Звільнення Росії і українське питання” (1907), “Ілюстрована історія України” (1911), “Наша політика” (1911), “Вільна Україна” (1917), “На порозі нової України. Гадки і мрії” (1918), “Початки громадянства, генетична соціологія” (1921), “З історії релігійної думки на Україні” (1925) та ін.

Особливо при вивченні творчої спадщини Михайла Грушевського слід звернути більше уваги на вченого як наукового організатора, його роль у становленні та розвитку української національної науки. Тут маємо німецькомовну працю Мирона Кордуби, написану після смерті вченого [9, 30–50], монографію Любомира Винара [1], статті Ярослава Дашкевича [4, 65–71], Голови НТШ Олега Романіва [15, 89–92].

У травні 1894 р. М. Грушевський захистив дисертацію за темою “Барське староство. Історичні нариси” на ступінь магістра. Того ж року “царським рескриптом” у Львівському університеті засновується кафедра “всесвітньої історії з спеціальним оглядом на історію Східної Європи” і М. Грушевський переїздить за порадою В. Антоновича до Львова і обіймає посаду завідувача цієї новоствореної кафедри. У 1897 р. М. Грушевського обирають Головою НТШ, де він із запалом взявся за організацію наукової роботи з українознавства. На думку професора Я. Дашкевича, 28-річний історик М. Грушевський прибуває до Львова з готовими, принаймні двома, концепціями (це фундаментальна “Історія України-Русі” та Українська Академія наук) [4, 66; 6, 94].

У рамках Історико-філософської секції під проводом М. Грушевського виросла значна Львівська історична школа, до якої Любомир Винар відносить таких вчених: Мирон Кордуба, Степан Томашівський, Денис Корениця, Василь Герасимчук, Степан Рудницький, Іван Джиджора, Омелян Терлецький, Богдан Баранівський, Іван Кривецький, Іван Крип’якевич, Микола Чубатий,

Богдан Бачинський та ін. [2, 65; 12, 15]. До когорти вчених-правників та суспільствознавців належали К. Левицький, В. Охримович, В. Старосольський, С. Дністрянський, М. Лозинський, В. Панейко та ін.

Філологічна секція крім І. Франка мала особливо багато видатних вчених: О. Огоговський, С. Смаль-Стоцький, М. Сумцов, К. Студинський, С. Єфремов, В. Щурат, Є. Тимченко, М. Возняк, І. Зілінський, етнологи В. Гнатюк, Ф. Вовк, О. Колеса, Ф. Колеса, В. Шухевич, І. Свенціцький [16, 10–11].

Третя секція НТШ називалася математично-природописно-лікарська і охоплювала широкий спектр стислих наук, починаючи від математики до медицини, в рамках якої вперше у нашій історії розпочато генерування українського наукового продукту в сфері стислих наук. Тут яскраво виділяються імена математика В. Левицького, природодослідників І. Верхратського, І. Раковського та М. Мельника, славетного електротехніка І. Пулюя, світової слави біохіміка і водночас парламентського діяча І. Горбачевського, лікаря Є. Озаркевича [17, 7].

Науковому товариству належить виняткова роль в історії науки і консолідації національних сил на українських теренах. Це перша неофіційна українська академія наук, яка стояла на захисті всього національного до створення 1918 р. Академії наук України. НТШ — сформована у теоретично-практичних дійових вимірах наукова інституція з чіткими державницькими підходами до трактування і конкретної праці над вивченням наукових процесів. Товариство від початку дало можливість дивитись на Україну не лише констативно, як на поділену етнотериторію, а як на повноцінну, зі своїми давніми історією, культурою, єдиною мовою країною, побачити те, що до того часу було в тіні або на наукових і практичних манівцях. Спираючись на свої наукові концепції, НТШ запропонувало першу спробу пов'язати поступ України як цілісної країни в Європі з розвитком системних досліджень різних наукових галузей. У цьому аспекті Товариство розробило чітку програму дій, яка стосувалася сутності та значення національного життя, проблем розвитку української ідеї та національного інтересу під кутом зору різних наукових інтересів. У гуманітарних науках НТШ основний акцент ставить на суверенітеті країни, а також на суверенізації особистості та політично-правового забезпечення життєдайності українського народу та етнічних меншин в українському соціумі, а в природничо-математичних науках — на власних наукових теоретичних і практичних осередках, секціях, що розвивали б наукову думку. Загалом ці заходи НТШ зніціювали широке дослідження матеріальної і духовної культури, у тому числі фундаментальних першоджерел [8, 8].

В інтерв'ю власному кореспондентові газети “Голос України” О. Теленчі 10 грудня 1991 р. (“З великим іменем — у світ великий”) О. Купчинський пов'язав із ім'ям М. Грушевського злет української науки. Це був, на його думку, не тільки видатний учений-енциклопедист, а й чудовий організатор, який залишив по собі плеяду учнів і послідовників [6, 418]. За 16 років головування М. Грушевського НТШ видало 423 томи наукових публікацій із історії, літератури, філософії, етнографії, права, статистики, бібліографії та інших академічних наук [4, 67–68; 14, 45–52]. Михайло Грушевський як вчений сві-

тового рівня, творча спадщина якого вражає своїм тематичним діапазоном, енциклопедичністю і фундаментальністю, створив цілісну концепцію українського історичного процесу, науково обґрунтував історичну окремішність української нації, що увібрала в себе кращі здобутки сучасної йому світової української науки. Як організатор наукового життя Михайло Грушевський виступає як Голова Наукового товариства ім. Т. Шевченка, Українського наукового товариства, історичної секції Всеукраїнської Академії наук, керівник університетської та академічної кафедр, засновник Львівської і Київської наукових шкіл, що творить цілу епоху у вітчизняній історіографії [5, 209–227]. Не випадково І. Франко називав його чоловіком “широкої освіти, незламної волі і невичерпної енергії”. Це справді багатогранна постать: історіограф, історіософ, джерелознавець, архівознавець, літературознавець, організатор науки, письменник, видавець, мемуарист, колекціонер, громадський діяч і політик. Постать Михайла Грушевського як Голови НТШ, творця концепції і організатора української національної науки потребують подальшого осмислення і ґрунтовного дослідження.

Література

1. *Винар Л.* Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Шевченка 1892–1930. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1970.
2. *Винар Л.* Історична школа Михайла Грушевського та її значення // *Винар Л.* Михайло Грушевський історик і будівничий нації. Київ: Фондація ім. О. Ольжича, 1995. С. 61–83.
3. *Грбовська І. М., Ємець Т. М., Мостяєв О. І.* Трансформації українського соціуму: філософсько-світоглядний аналіз: монографія / за ред. М. І. Обушного. Київ: Вид.-поліграф. центр “Київський ун-т”, 2013. 511 с.
4. *Дашкевич Я.* Михайло Грушевський — творець концепції української національної науки // *Наукове товариство ім. Шевченка і українське національне відродження: Перша наукова сесія НТШ: Доповіді, повідомлення, матеріали (Березень 1990) / упоряд. О. Купчинський.* Львів, 1992. С. 65–71.
5. *Калакура Я. С.* Українська історіографія: курс лекцій. Київ: Генеза, 2012. 512 с.
6. *Купчинський О.* Наукове товариство ім. Шевченка: Дослідження, матеріали. Вибрані статті та повідомлення. Львів, 2013. Т. 4. 492 с.
7. *Купчинський О. А.* Наукове товариство імені Шевченка // *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.* Київ: Наук. думка, 2010. Т. 7: Мл–О. 2010. С. 203–213.
8. *Купчинський О.* Передмова // *Наукове товариство імені Шевченка: енциклопедія.* Том I, А. – Бібл. / Укладання НТШ. Львів, 2012. С. 7–36.
9. *Korduba M. M.* Hruschewskyj als Forscher und Organisator der wissenschaftlichen Arbeit // *Zeitschr fur Osteneuropaische Geschichte* III. 1935. S. 30–50.
10. *Кріль М. М.* Слов’янські народи Австрійської монархії: освітні та наукові взаємини з українцями 1772–1867. Львів: Сполом, 1999. 294 с.
11. *Медвідь Ф. М.* Грушевський — творець концепції національно-державного інтересу України // *Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді і повідомлення наукової конференції (м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р.). До 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львів. ун-ті.* Львів: Світ, 1995. С. 158–160.

12. *Педич В. П.* Львівська історична школа М. Грушевського (1894–1914): автореф. дис. ... канд. істор. наук. Київ, 1996. 24 с.
13. *Романів О. М., Грицак Я. Й.* З іменем Шевченка // Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці. Львів, 1992. С. 16–26.
14. *Романів О.* Наукове Товариство імені Шевченка: 125 років праці для України // 125 років Наукового товариства імені Шевченка: зб. наук. пр. і матеріалів, присвячений ювілею Товариства. Львів, 2001. С. 45–52.
15. *Романів О.* Михайло Грушевський і його роль у становленні та розвитку української національної науки // Михайло Грушевський: зб. наук. пр. і матеріалів Міжнарод. ювілейної конф., присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. Львів, 1994. С. 89–92.
16. *Романів О.* 130 років праці для України. Львів: НТШ, 2003. 40 с.
17. *Романів О.* Чергова ювілейна віха в історії української науки (до 130-ліття Наукового товариства ім. Шевченка) // Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Том XIII. Студії з поля історії української науки і техніки. Львів, 2004. С. 6–14.
18. *Сухий О.* Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. 2-ге вид., допов. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. 226 с.
19. *Сухий О.* Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті). Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. 498 с.
20. Центральний державний архів України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 3, арк. 1.

Розглянуто наукову біографію Михайла Грушевського. Охарактеризовано внесок вченого як Голови Наукового товариства ім. Шевченка, організатора української академічної науки.

Exposed scholarly biography of Michael Hrushevsky. Characterized scientific contribution as Chairman of the Scientific Society im. Shevchenko, organizer of Ukrainian academia.

Рассмотрена научная биография Михаила Грушевского. Охарактеризован вклад ученого в качестве Председателя Научного общества им. Шевченко, организатора украинской академической науки.

Надійшла 23 січня 2017 р.